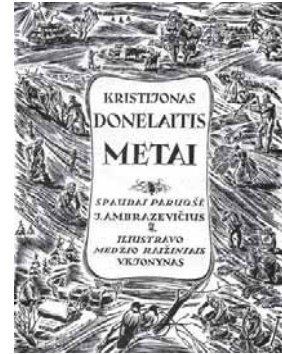

KRISTIJONAS DONELAITIS

PARENGĖ JURGIS ŽELVYS

Kristijonas Donelaitis plačiai višomenei pirmiausia žinomas kaip lietuvių grožinės literatūros pradininkas (pirmojo lietuvių kalba parašyto meninio teksto – poemos „Metai“ – autorius). Šiuo kūriniu pasauliui buvo parodyta, kad lietuvių literatūra egzistuoja. Visą XIX amžių, žmonės, skaičiuojami „Metus“, mokėsi gražios lietuvių kalbos

1983 m., minint K. Donelaičio 270-ąsias gimimo metines, Vilniuje leidyklos „Vaga“ pakartotinai išleistas prieškarinės reprezentacinės knygos „Metai“ viršelis. Leidinį iliustravo dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas (1907–1997), spaudai parengė kalbininkas Kazys Ulvydas (1910–1996)

Kristijono Donelaičio veido rekonstrukcija. Atkūrė Vytautas Urbonavičius. Rimanto Lazdyno nuotrauka

Kristijonas Donelaitis gimė 1714 m. sausio 1 d. Lazdynėliuose, netoli Gumbinės, daugiavaikėje šeimoje. Jo tėvai – lietuviai, laisvieji valstiečiai, turėję Kulmo teisę, atleisti nuo baudžiavos. Kristijono vaikystė buvo gana sunki. Tėvo neteko šešerių. Kartu su juo šeimoje augo dar šeši vaikai. Visas namų ūkis, vaikų ligos, mokslai, išlaikymas po tėvo mirties užgulė ant šeimos galva likusios motinos pečių.

Vaikai buvo gabūs, siekė mokslo, išmoko amato. Dalis Kristijono brolių tapo puikiais amatininkais. Bene pats žymiausias iš jų – Pričkus (Frydrichas). Jis tapo garsiu Karaliaučiaus auksakaliu, muzikos, fizikos, bei laikrodžių meistru, Prūsijoje pagamino pirmąjį fortepijoną. Kiti broliai taip pat buvo darbštūs ir nagingi.

Kristijonas buvo likęs į mokslus, mėgo meistrauti. 1732 m. jis pradėjo mokytis Karaliaučiaus keturklasiėje katedros mokykloje, vėliau – Karaliaučiaus lotyniškojoje

penkiametėje mokykloje. Gyveno beturčių bendrabutyje. Už tai, kad buvo aprūpintas gyvenamu plotu ir gaudavo išlaikymą mokykloje, privalėdavo atsilyginti: atlikti įvairius buitines darbus, giedoti bažnyčios chore, laidoti numirėlius ir kt. Nuo pat vaikystės Kristijono sveikata buvo silpna, todėl derinti mokslą ir darbą jam buvo gana sudėtinga. Vis dėlto noras mokytis paėmė viršų.

1736–1740 m. Kristijonas studijavo prancūzų, lotynų, graikų, hebrajų kalbas Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultete. Čia jis lankydavo ir Imanuelio Kanto auklėtinio Franco Alberto Šulco lietuvių kalbos seminarus. Universitete tarp jo dėstytojų buvo ir vyskupas Jonas Jakobas Kvantas, istorikas Danielius Henrikas Arnoltas, daug kitų ano meto iškilių Karaliaučiaus universiteto profesorių. Mokydamasis universitete, nors stipendiją ir gaudavo, tačiau, kad išgyventų, taip pat turėdavo dirbti. Tuo laikotarpiu dėl organizmo perkrovų, sunkių gyvenimo sąlygų jo sveikata dar labiau pablogėjo.

Studijuodamas K. Donelaitis ne tik gerai išmoko graikų, lotynų, hebrajų, prancūzų, lietuvių ir vokiečių kalbas, bet šiomis kalbomis galėdavo jau ir eiliuoti. Jis buvo gerai susipažinęs su antikine, baroko, klasicizmo literatūra.

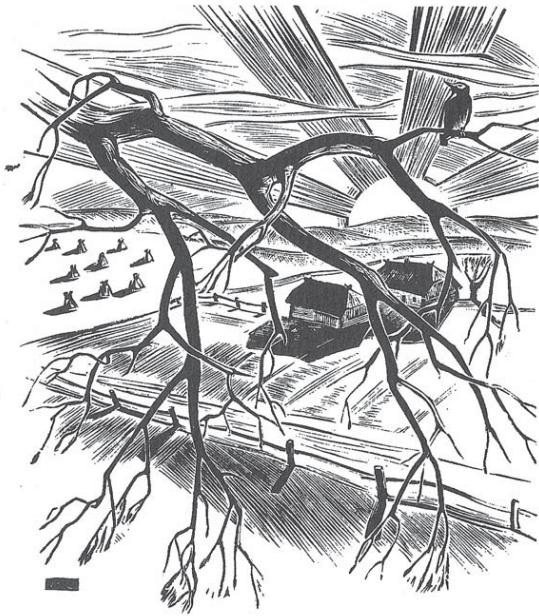
1740 m. užbaigus Karaliaučiaus universitetą, K. Donelaitį paskyrė dirbti Stalupėnų antruoju mokytoju (pirmojo mokytojo padėjėju). Ten jis vadovavo ir bažnyčios chorui (ėjo kantoriaus pareigas) bei dirbo vargonininku, o po dviejų metų (1742) tapo Stalupėnų mokyklos vadovu (rektoriumi). Dar po metų (1743) jį pakvietė dirbti pastoriumi į Tolminkiemį, kur tuo metu lietuviai sudarė apie trečdalį visų gyventojų. Šis pasiūlymas K. Donelaičiui buvo priimtinas. Išlaikęs egzaminus, persikėlė į Tolminkiemį ir ten pastoriaus pareigas ėjo iki pat mirties – Tolminkiemyje iš viso praleido 37 savo gyvenimo metus.

Pastoriaus darbas jam patiko – su malonumu atlikdavo visas jam pavestas pareigas, pamokslius sakydavo du kartus per dieną: vieną kartą – vokiškai, kitą – lietuviškai. Pastoriaudamas pasirūpino, kad Tolminkiemyje būtų pastatyta pastorių našlių prieglauda (lėšų jos statybai pats skyrė), atnaujino kleboniją, rūpinosi mūrinės bažnyčios statyba bei sudegusios mokyklos atstatymu. Žmonės jį gerbė, vadindavo savo „mokytoju“. Pastoriaus pareigos jam pa-

dėjo gerai pažinti valstiečių buitį, moralinę ir socialinę kaimo padėtį. Tai atsispindi ir jo kūriniuose. Būdamas trisdešimties metų amžiaus (1744) vedė. Jo žmona tapo Stalupėnų mokyklos vedėjo našlė Ona Regina Olfant. Palikuonių neturėjo. Kaip ir jo broliai, taip ir jis, mėgo meistrauti. Gamindavo termometrus, barometrus, laikrodžius, optinius stiklus, fortepijonus. Mėgo dirbti ir sode: sodindavo, skiepydavo medelius ir kt. Daug laiko tam skirti neturėjo galimybės ir dėl to, sulaukęs savo gyvenimo saulėlydžio, apgailėstaudavo.

Gyvendamas Tolminkiemyje palaikė glaudžius ryšius su savo mokslo draugu Jonu Pričkumi Šperberiu, Pilypu Ruigiu, Jonu Enriku Kempferiu. Jo namuose rinkdavosi tik artimiausi jam žmonės, retkarčiais – ir aplinkinių parapijų pastoriai. Esant progai, svečiams jis paskaitydavo savo poezijos, skambindavo namų darbo fortepijonu. Bylinėjęsi su Teofilium Ruigiu, norėjusių pasisavinti Tolminkiemio bažnyčiai priklausiusius geriausius plotus. Vieni iš sunkiausių pastoriavimo metų K. Donelaičiui buvo 1757-iejį, kai įsiveržus ru-

(Nukelta į 4 p.)

Dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno iliustracija Kristijono Donelaičio „Metams“

(Atkelta iš 3 p.)

sų armijai, turėjo slėptis miške. Romintos girioje buvusiam medžiokliniam karaliaus namelyje jis praleido tris savaites. Ten laikydavo pamaldas, krikštydavo vaikus.

Manoma, kad K. Donelaitis pasakėčias rašydavo, jas mokiniams skaitydavo jau dirbdamas mokytoju Stalupėnuose. Išliko šešios jo sukurtos pasakėčios lietuvių kalba („Lapės ir gandro čėsnis“, „Rudikis jomarkininkas“, „Šuo didgalvis“, „Pasaka apie šūdvalaij“, „Vilks provininkas“, „Aužuols gypelnys“), 3 eilėraščiai vokiečių kalba: „Ihr Schatten schneller Zeit“ („O greit slenką laikai“), „Der Gott der Finsternis“ („Tamsybių dievas“, 1774) ir „Unschuld sey mein ganzes Leben“, („Kiekvienam daryti gera“, 1774), iš vokiečių kalbos versta „Brošiūra apie separacijos naudą“ (Kitaip: „Gromata vieno gaspadoriaus būrams apie ganyklų perdalijimo naudą“, 1769); 2 laiški – lietuviškas ir vokiškas (1777); rankraštinės autobiografinio pobūdžio „Žinios“ vokiečių kalba („Amtsbericht“, 1773–1779); bylos dėl žemių separacijos dokumentai vokiečių kalba (12 raštų; 1775–1778); pastabos krikšto metrikų knygose vokiečių kalba (1773–1774); 7 įvairaus pobūdžio (dėl bažnyčios, žemės, statybų reikalų) raštai.

Yra išlikę žinių, kad K. Donelaitis yra rašęs ar vertęs į lietuvių kalbą giesmes. Tyrinėtojai spėja, kad kūrybingiausias jam galėjo būti laikotarpis po 1765-ųjų metų. Tada K. Donelaitis į lietuvių kalbą vertė giesmes, parengė pamokomąją knygėlę ūkininkams. Tikėtina, kad tuo laikotarpiu jis sukūrė ir žymiausias keturias epinio pobūdžio giesmes: „Rudenio gėrybės“, „Žiemos rūpesčiai“, „Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“.

Mirė K. Donelaitis būdamas šešiasdešimt šešerių metų amžiaus – 1780 m. vasario 18 d. nuo jėgų išsekimo. Žmonės labai gallėjosi savo pastoriaus, nes, nors ir būdamas gana griežtas religiniuose dalykuose, nemėgstantis dvariškių, negalintis susitaikyti su neteisingumu, jautrus, greitai įsiziėdžiantis, su žmonėmis jis sutarė,

užjausdavo juos nelaimėje ir varge. Todėl, kaip yra pažymėjęs Liudvikas Rėza, „K. Donelaitis mirė branginamas savo viršininkų, mylimas savo parapijiečių ir gailimas savo draugų“. Parapijiečiai jį palaidojo Tolminkiemio bažnyčios rūsyje. Ten jo palaikai ilsisi ir dabar.

Kada konkrečiai K. Donelaitis sukūrė epinę poemą „Metai“, nėra žinoma. Kai kurie šaltiniai nurodo, kad jie buvo rašomi 1765–1775 metais.

Pirmąsias žinias apie šį kūrinį pateikė G. Ch. Pisanskis savo rankraštyje „Prūsų literatūros metmenys“, nurodydamas, kad K. Donelaitis yra apdainavęs keturis metų laikus ir kad juos sudaro 659 eilutės (dabar jų priskaičiuojama 2 997). Išsamesnę informaciją apie „Metus“ pateikė pirmasis K. Donelaičio kūrinių leidėjas Martynas Liudvikas Rėza (1776–1840). Anot jo, „Metų“ giesmė apie žiemą sukurta XVIII a. 7–8 dešimtmetyje. Tokią išvadą jis daro pagal tai, kad giesmėje „Žiemos rūpesčiai“ yra minimas Karaliaučiaus gaisras, o jis šį miestą alino 1764 ir 1769 metais.

Nė vieno savo grožinės literatūros kūrinio K. Donelaitis, būdamas gyvas, neišspausdino. Poetui mirus, rankraščius jo žmona perdavė šeimos bičiuliui, kaimyninio Valtarkiemio (dabar Olchovatka) pastoriumi Johannui Gottfriedui Jordanui (1753–1822). Tyrinėjimui parodė, kad iš jo K. Donelaičio grožinius kūrinius nusirašė Gerviškėnų (dabar Prioziornojė) kunigas Johannas Friedrichas Hohlfeldtas (1763–1829). Vėliau dalis J. G. Jordano turėtų rankraščių („Pavasario linksmybės“, „Vasaros darbai“, „Tęsinys“ ir du laiški) pateko į Karaliaučiaus universiteto profesoriaus L. Rėzos rankas, o kita dalis rankraščių karo su Napoleonu laikais dingo. L. Rėza yra nurodęs, kad pas save turėtuosius K. Donelaičio rankraščius perdavė Karaliaučiaus slaptajam archyviui. J. F. Hohlfeldto nuorašai po jo mirties atiteko giminėms, vėliau buvo perduoti iš varžytinių (šį rašytinį palikimą įsigijo Tilžės gyventoją Regina Stellbogen-Westphal). Vėliau jie pateko į „Prūsijos“ draugijos archyvą, kuris saugomas Karaliaučiaus karališkojo provincijos archyvo patalpose. Prieš Ant-rąjį pasaulinį karą išlikę K. Donelaičio autografa buvo saugomi Karaliaučiaus valstybinio archyvo rankraščių skyriuje, J. F. Hohlfeldto nuorašai – Karaliaučiaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. 1945 m. Lietuvos TSR mokslų akademijos ekspedicijos metu K. Donelaičio autografa buvo rasti Laukstyčių (Lochstedt) pilyje netoli Karaliaučiaus ir perduoti LTSR MA Centrinei bibliotekai, kiek vėliau – Lietuvių kalbos ir literatūros institutui. Visi išlikę K. Donelaičio rankraščiai Lietuvos literatūros ir tautosakos institute saugomi iki šiol.

Karaliaučiaus universiteto profesorius L. Rėza pirmasis poemos rankraštį, kurį išsaugojo J. G. Jordanas, ir J. F. Hohlfeldto nuorašus perredagavo, sutrumpino, spaudai parengė ir 1818 m. išleido Karaliaučiuje, Hartungų spaustuvėje. L. Rėza K. Donelaičio 4 giesmes sujungė į vieną kūrinį, pagal save jas surikiavo ir pavadino „Metais“. Jo sugalvota antraštė ir giesmių sudėliojimo tvarka prigijo visam laikui. Šiame leidinyje yra pateiktas lygiagretus kūrinio vertimas į vokiečių kalbą, įvade – trumpa K. Donelaičio biografija bei duomenys apie jo kūrybinį palikimą.

Epinėje poemoje „Metai“ daugiausia dėmesio skiriama gamtos aprašymams, XVIII a. Mažosios Lietuvos valstiečių baudžiauninkų, poemoje vadinamų būrais, darbų, papročių pavaizdavimui, kalbama apie būrų santykius su ponais, lietuvių – su kitataučiais.

„Metai“ yra išversti į daugelį pasaulio kalbų.

PANAUDOTA LITERATŪRA:

1. *Rašyk.lt* <http://www.rasyk.lt/rasytojai/kristijonas-donelaitis.html> (žiūrėta 2013-11-27).
2. *Kristijonas Donelaitis: metų ir raštų metas*, <http://www.mab.lt/Donelaitis/kuryba.html> (žiūrėta 2013-11-27).